



Ezért a kanászoknak erőseknek, ügyeseknek, leleményeseknek kellett lenniök. Mivel az egész évben a szabadég alatt tartózkodtak, erdők, esetleg maguktákoltá kunyhó, enyhelyek védelmében, hideget, meleget, szelet, vihart tűrniök kellett. Ezek a pásztorok részben önellátóak voltak, maguk főztek, maguk készítették el használati eszközeiket, gyógyították állataikat és szórakoztatták egymást. Ma is a pásztoroktól lehet hallani a legrégebb népdalokat, balladákat, hiedelem történeteket, hangszeres zenét /duda, furulya, bédó, hosszifurugla, citera/. A híres somogyi kanásztánc /a legrégebb magyar eszközös férfitáncok egyike/ legtöbb változatát is a Zselicben jegyezték fel a táncgyűjtők.

Természetesen juhot, kecskét is legeltettek a zselici erdőben, a völgyekben, tisztásokon, magyar marhát és lovat is. A 19. század elejétől a magyar juhot fokozatosan kiszorította a merinó fajta, amely inkább a ligetes, tisztásos részeket kedvelte. A kecsketartás már a 19. században teljesen háttérbe szorult. A XIX. század végén a magyar marhák mellett már a nyugati tejelőképesebb fajtákat is megtaláljuk, a zselici községekben. Híres volt néhány község lótartrásáról és fuvarozásáról. /pl. Szenna, de főként Bószénfa./

A zselici erdőkből irtással hódították el a szántóföldi műveléshez és szőlőtermeléshez szükséges területeket, bár a táj éppen szántóföldi művelésre kevésbé alkalmas. Azonban a paraszt jobbágyok kénytelenek voltak megtermelni ezeken a kisebb hozamu földeken is a táplálkozásukhoz és szolgáltatásokhoz való legfontosabb növényeket. Kiemelkedő azonban a gyümölcsösök szerepe, az erdőben lévő vad gyümölcsfákat is beoltották sokszor, vagy szőlőkben levő vad alanyokba oltottak nemes ágat. Ezenkívül jó szőlők voltak, csak a tárolás és kezelés hiányosságai miatt boruk sosem volt versenyképes.

A zselici építkezés legfontosabb anyagát az épületfát is az erdő adta. A község erdejében közös megállapodással jelölték ki a tölgy és gyertyánfákat a gazdák. Közösén vágták ki - fűrész ismeretének hiányában - toporral /fejszeféle/, fejszével, sulokkal /ék beverésére szolgál/, ékkel a fát. Még a helyszínen lefaragták a hatalmas tölgyfákat gerenda formájúra. A gerendákból nem vágtak le, amekkorák voltak a gerendák, olyan hosszú lett a ház. A leggyakoribb építkezési mód lakóépületek esetében a gerendavázás és sövényfalu volt, istállók, pajták, pincék esetében emellett a gerendákból összeállított falu u.n. boronafalu épületek is gyakoriak voltak. A gerendavázás, sövényfalu u.n. "talpasházak" alapját a hatalmas tölgyfagerendák adták, ezek összekapcsolt sarkaiba a "szegláb"-nak nevezett sarokoszlopok kerültek, a sarokoszlopokat felül ugyancsak gerendák "sár és koszorugerendák" kö-

töltték össze. A talpgerendákat és a fal végét képezendő gerendák közeit karókkal töltötték ki és a karók közeit mogyoróvesszővel fonták be. Ez a "sövény" vagy "feoskerakásos fal" ezt csak polyvás sárral verték be, elsimitották és kész volt a fal. A tetőt kettőzött rozskévéekkel un. "zsuppal" fedték. A lakóház beosztásának, külső képének sajátos rendje és esztétikája alakult ki. Minden helyiség a ház hosszanti oldalán az udvarra, vagy pitarra nyílt, elől a "ház" /szoba/, középen a füstökonyha, hátul a kamra helyezkedett el. A régi házak konyhájában nem volt kémény, középen sárból rakott kemencében sült a kenyér, a fal melletti sárpadkán - nyílt tűzhelyen - égő parázsra állított cserépfazékban, vagy láncon lógó rézbográcsban főztek. A szobát szögletes, közepükön mélyített kályhafiókokból rakott u.n. "szemeskályha" melegített.

A pitaroszlopokat diszes ácsfaragások díszítették, a ház elülső homlokzata gyakran fonott vagy deszkás és diszes léccsipkézettel ellátott volt. A háztető zsuppfedését felül szoros szegés erősítette és szépítette. A tető vagy sátor formájú, vagy csak félig kontyolt volt.

Mivel utak hiányában, az erdőkön keresztül nehéz volt a learatott termények hazaszállítása, kívül a belterületen építették meg az u.n. gabonás pajtákat. Ezekbe hordták a learatott gabonát és ott is csépeltek illetve nyomtatták el. Ugyanitt voltak a szénatárolók is és az erdőkben legeltetett állatok istállója, óla, karámja és kívül voltak a pincék is. A XIX. század első felében a községek belsősége nem volt még utcára rendezett, hanem szabálytalan alakú telkeken zsufolódtak a lakóházak farakással, baromfiókkal együtt. Csak néhány közösen használt kut volt. Nagy volt a tűzveszély. Az állatokkal foglalkozó férfiak kinn laktak az istállóban, 1837-től rendezték a legtöbb zselici községet - paraszti kezdeményezésre.

Híresen szép volt a zselici magyar népesség viselete. A 20.sz. elején az egykori házivászon viselet már csak részben volt meg. A férfiak az I.világháborúig még vászon bőgatyát és fehér himzéses házivászon inget hordtak. A kötényük kékfestő volt, a fiatalok gyöngyös nyakravalót kötöttek fel, pörge kalapot, zsinorozott mellényt, keményszáru oszimat vettek magukra. Dologidőben a menyecskéken is házivászon ing, péntő volt, de kendőjük és kötényük "főstókék" vagy kartonból készült - ebben voltak a mezőn. Ünnepen már kékfestő, selyem, karton, kásmir szoknyákban diszelegtek, sifon inggel. Nagypénteken minden református nő tiszta fehérben ment a templomba, ez volt az u.n. "nagypénteki gyónó" ruha, legfeljebb egy-egy fekete mellény, s a fekete cipő bontotta meg a fehér szín egységét. A menyecskék fején a XIX.sz.végén még

kontykendő és horgolt csipkekonty "gódakonty" volt ünnepen. Később szigetvári kontykészítőnél vásároltak gyári csipkéből, művirágokból összeállított, hátul színes szalagos kerek csipkefodros kontyot. Nyakukon fodor "mizli"/gyöngy, vállukon csipkesál "takaréttó" volt. Gyász alkalmával tiszta fehér kontyot viseltek művirág és levelek nélkül, fehér szalaggal.

A férfiingeken alkalmazták leggazdagabban a jellegzetes somogyi fehér himzést az ingmellen, kézelőn és nyakon. A XIX. század közepén a vőlegénying kék vagy piros keresztaszemes öltéssel volt díszítve. Fehér lapos lyukhímzés, cakkozás és horgolás került a női ingek karpántjára, keszkenőkre, jegykendőkre is.

A zselici németek viselete polgárosultabb volt. Ők már a XIX. sz. elején is kékfestőt, kartont vettek felsőruhának, bluzféle szabásu felsőruhát /"rékli"/ szűk mellényt /puruszli/, szűkebb szoknyát, fejükön sapkát viseltek a nők. Amikor a magyarok még főképp fehér vászonban pompáztak, az ő viseletük már színes volt, mikor a magyaroké kiszinesedett, ők megmaradtak csak néhány, és inkább sötétebb és kellemesebb színeknél.

Kiemelkedett szépségével a zselici asszonyok szövés. Míg a jobbagyidőkben a szövést és főként a mintás szövést takácsok végezték, a gyáripar fellendülésével a takácsmesterség fokozatosan lehanyatlott, az asszonyok azonban tovább is igényelték a díszes szőttesek használatát, maguk tanulták meg a takácsmintákat, amelyekkel abroszaikat, disztörölközőiket, kosártakaró "vékaruháikat", díszes vánkosaikat, s a halotti garnitúrát /hóttlepedő, vánkós, abrosz, tükörruha, diszkendő/ díszítették. Idős asszony vagy férfi halálakor többnyire fehér díszes, fiatalabbak halálakor sötétvörös himi textiliákkal díszítették. Gyerekágyas asszonynak a leendő keresztszülők "komaasszonyok" egy kosár ételt vittek a fejükön, ezt a "komavékát" díszes abroszba kötötték bele. Régebben ez a komaabrosz sűrűn csikos, piros "vesszős" volt, később "rózsás-szélrózsás" "tőfaleveles" mintás. A jelen században többszintű díszű szőtteseket is készítettek.

A zselici asszonyok ügyességét dícsérik ma is a hagymahéjjal festett, méhviasszal mintázott hímestojások.

A férfiak inkább a használati eszközök készítésével és részben díszítésével foglalatoskodtak téli estéken, az ügyesebbek díszítették is a faragószéket, vetélőt, mosófákat, mángorló lapickákat, székeket, kendőtartókat. Különösen szépen faragtak a pásztorok, de ők a bőr egyszerűbb megmunkálásához is értettek.

A falusiak használatára és izlésükhöz alkalmazkodva készítették áruikat, köztük sok díszes darabot az iparosmesterek: ácsok, bognárok,

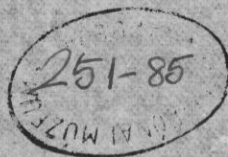
kerékgyártók, asztalosok, kovácsok, mézesbábosok és gyertyaöntők, szürszabók, kékfestők, szücsök, magyarszabók, kalaposok, vargák, csizmadiák, fazekasok, stb. Ezeknek többsége főképp Kaposváron és Szigetváron lakott s a zseliciek vagy felkeresték őket vagy vásárokon találkoztak velük.

Régi házakat, régi butorokat, konyhaeszközöket, szóttéseket ma is találunk ha járjuk a falukat, de az egykori népművészeti gazdagságnak már csak töredékei láthatók. A régi házak is roskadoznak és alig van belőlük. A pompás viselet<sup>et</sup> már az 1850-es évek óta nem hordják, a sifonérok azonban néhol még roskadoznak a gyönyörű szóttésektől.

A nép szellemi hagyományainak kutatója és talál még gyűjtenivalót, azonban a legszebb hiedelemtörténeteket, szokásokat nem a régi nagygazdáktól, hanem a volt napszámosoktól, szegényparasztoktól, és pásztóroktól lehet gyűjteni. Meséket már nemigen tud senki mondani, de anekdoták, hiedelem és betyártörténetek, a jeles-napi és családi szokások, népdalok, balladák, katonadalok, ma is megszólalnak az öregek ajkán, ha egymás között vannak, vagy ha valaki értő szóval faggatja őket. Keresztelők, lakodalmak alkalmával is ha hangulatba jönnek, elő-előkerül egy-egy régi zselici dal, régi tánc. A fiatal nemzedéken a sor, hogy ne a régi tárgyakat dobálja el, vesse tűzbe, s ne a régi művészi dalokat, táncokat hallgassa el vagy felejtse el, hanem a falusi gondolkodásmódban ma is kísértő visszahuzó maradványait a multnak irtsa ki, de ami népművészet - évszázadokon keresztül kiérlelt szépség - azt megőrizze, ápolja, magának érezze és továbbadja utódainak.

Irodalom

1. Könyey /Ébner/ Sándor. Adatok a Zselicség tárgyi néprajzához, különös tekintettel a faépitkezésre N.É.193.1.89.p.
2. Kogutowicz Károly. Dunántul és Kisalföld irásban és képben. Szeged, 1930. 216.
3. Nyiri Antal: A zselicségi Szenna és vidéke nyelvjárása. Csurgói Könyvtár.
4. Hófer Tamás: Néhány szó Somogyról. Somogyi táncok, Bp.1954.
5. Lásd: Könyey Sándor: A zselici kanászélet, Ethn. 1933.
6. Morvay Péter - Pesovár Ernő: /szerk/.: Somogyi táncok. Bp. 1954. első térkép.
7. Hófer Tamás: Déldunántul településformáinak történetéhez. Ethnográfia 1955. 167.p.
8. Szakácsi Csorba József: Somogy vármegye ismertetése. Pest 1857. 82.p.
9. Szakácsi Csorba i. m. 61 p.
10. Könyey Ébner Sándor: Adatok a Zselicség tárgyi néprajzához, különös tekintettel a faépitkezésre. Néprajzi Értesítő 1931. 89 - 110 p.
11. Ébner Sándor: A mezei gabonás és szénás pajta újabbkori bevándorlása a faluba a Zselicségben. N.É. 1929. 10.
12. Hófer Tamás: A Déldunántul településformáinak történetéhez. i.m. 125 - 186 p.
13. Malonyay Dezső /szerk/. A magyar nép művészete. Bakonytól a Tolna megyei Sárközig. Bp. é.n. 109. p-n levő fénykép.



Publ. 98. o. 15. t.  
1974.

Könyv

A zselici parasztlak - zselici pásztorok élete



Élet és Tudományban  
elérhető 1974/19. sz. 886-891



A Zselic dimbes-dombos gyönyörű tája nemcsak a kirándulók számára, hanem régóta felkeresik néprajzi és nyelvész-szakemberek és a népművészet csodálói is. A Zselic Déldunántuloni nemcsak táji, de önálló néprajzi egységet is képez Zselic. A középkorban elnevezése nem korlátozódott Somogy megye erdős hátságára, hanem Baranya és Tolna határán elterülő erdős hegyvidéknek Pécsváradon túl is ez volt a neve.

Hogy Zselic határai pontosan meddig terjednek azt ma se tudjuk megnyugtató módon meghatározni. A földrajztudós Kogutovitz Károly 46 községet sorolt Zselic falvai közé, a néprajztudós Gönyey Sándor 26 község néprajzi összetartozásáról írt. Néprajzilag, történetileg kisebb egységekre tagolódott, Szenna Zselickisfaluddal, Patcával, szilvásszentmártonnal mutat rokon vonásokat. Közel vannak egymáshoz, újratelepítési körülményeik az egymás közötti házasodás is elősegítették az összehangolódásukat. De hasonlóságot mutatnak a német telepítési községek Gálosfa, Simonfa, Almamellék, Hárságy, stb. bár lakóik különböző helyekről származtak ide, az azonos gazdasági-társadalmi jogi szint, azonos nyelv, vallás, azonos táji feltételek, egymásközötti házasodás néprajzilag egységesítette ezeket a német telepes községeket is.

E tájon élő nép létfeltételeit évszázadokon keresztül az erdő adta, illetve az erdőtől irtással elhódított szántóföldek, szőlők, gyümölcsösök rétek és legelők.

A legnagyobb hasznat hajtó ág e dombos erdős-ligetes vidéken az állattartás volt. Legnevezetesebb a sertéstartás volt, a jellegzetes erdei tájfajtaival a siskával. Már I. László adományozó levele említi a zselici erdőben lévő 30 kanászházat. A 13. századi Albeus-féle birtokjegyzék szerint a szentlászlói bencés apátságnak 10 disznóvó faluja volt. Míg az egykori királyi és a földesuri kondákat később is fogadott disznópásztorok őrizték, a jobbágyháztartások saját maguk oldották meg az állatok őrzését, rendszerint még nőtlen családtagjaikra bízták, inkább csak a jobbágyfelszabadítás után őrizték a községek állatait a községi ún. kurtapásztorok. Az 1930-as években emlékeztek még az öreg kanászok az erdei félvad sertésfajta, amely hosszúorrú, karcasu hasu, vékonylábu, csucsos fülű, szürke sertéjú állat volt, nagy mozgékonyasága, eleven, nehezen irányítható. Ha nem vigyázott eléggé a kanász, agyaraival ketté is hasította az állat.